

Tardos Róbert

VÁZLATOK A STRUKTURÁLIS SZAKADÁSOK EGY KAPCSOLATHÁLÓZATI SZEMLÉLETŰ TIPOLOGIÁJÁHOZ

1.

Az alábbi gondolatmenet vázát az az utolsó Angelusz Róberttel közös előadásunk képezte, mely a 2010-es akadémiai ülészakon hangzott el (Angelusz-Tardos 2010/a). A későbbiekben ennek komolyabb kidolgozását terveztük – sok más elképzelés mellett, hamarosan ez a közös terv is végzetesen megghiúsult... Bármennyire is torzón maradtak ezek az elgondolások, bizonyos részletei – talán nem elfogultság – mégis érdemesek lehetnek a megörökítésre. Ha prezentációnknak voltak is alkalmi mozzanatai is, évtizedes kutatásaink tapasztalatai és sok töprengés nyomán néhány ponton új elgondolások is megfogalmazódtak benne. Komolyan véve a strukturális fókuszra és a hazai terep problémagócáira vonatkozó témamegjelölést, összegezni és bizonyos fókig rendszerezni próbáltuk a kulturális-interakciós rétegződésre és a politikai tagoltságra, a kapcsolathálózati erőforrások szerepére vonatkozó megállapításainkat és értelmezési kereteinket. Ahogy már hosszabb időn keresztül, ezúttal is megkülönböztetett figyelmet fordítottunk a network-megközelítés bizonyos elméleti csomópontjaira és a társadalmi differenciálódás Blau által középpontba állított sajátos paramétereire, köztük az interszekciós-konzolidációs fogalom párral kapcsolatos alkalmazásokra. Mindez egyben azokra – az akár az elmúlt egy-másfél évtized hazai politikai tömbösödése, akár az Erdei-féle duális társadalomfelfogás kapcsán időről időre fellángoló társadalomtörténeti, valójában aktuális éllel is rendelkező – vitákra is reagálni kívánt, amely a hazai terepen releváns – strukturális vagy kulturális-ideológiai – választóvonalak (ha úgy tetszik – más-más konnotációval – szakadások, törésvonalak, határvonalak) körül folytak.¹ Jóllehet a politikai tagolódásról folytatott kutatása-

¹ A társadalmi és politikai törésvonalak – bizonyos fókig párhuzamos, mégis külön dimenziókon alapuló – kapcsolathálózati megközelítésére fontos előzmény F. U. Pappi munkássága (ezen belül közvetlenül idevonatkozóan – magyar nyelvű változatban – Pappi 1988). Bár aligha tévedek

ink, a nagyobb tömbök, ideológiai táborok hálózatszerű megközelítése az elmúlt időszakban különösen hajlamosíthatott volna a duális séma általánosító alkalmazására (és a prezentációban is felvillantott bizonyos vizsgálati adalékok akár ilyen értelmezési irányt is sugallhattak), a kiindulópontul választott blau-i konceptuális alapok, csakúgy, mint a kapcsolathálózati megközelítés elméleti keretei és nem utolsó sorban – e területről vagy a kulturális rétegződés szélesebb térrétegéről való – kutatási tapasztalataink is egy komplexebb megközelítés felé mutattak, ahol az alapvető elemzési dimenziók csak bizonyos részvonalakozásokban – és bizonyos feltételek megléte esetén – erősítik egymást (kapcsolódnak egymáshoz blau-i terminussal: konszolidációs jelleggel), míg egyébként e dimenziók kisebb-nagyobb átmetszése (az előbbi terminológia ikerfogalmával: interszekció) érvényesül.

A kapcsolathálózati megközelítés néhány további klasszikusára is hivatkozva: Scott Feld (1981) hangsúlyosan figyelmeztetett a – bizonyos fókig virtuálisan létező, bizonytalan körvonalakkal rendelkező – networkök nagyon is valóságosan létező intézményes (családi, munkahelyi, iskolai, társasági stb) fókuszaira; Nan Lin (2001) társadalmi erőforrás-elméletének három alapeleme között hasonlóképp jelenik meg a “networkspecifikus” kapcsolathálózati erőforrás-, illetve (gyenge vagy erős) kötéselő tételezése mellett az (induló) pozíció erejére vonatkozó hipotézis is – túl a strukturális megközelítések csupán relációkra koncentráló válfajain. Blau (1994) sokdimenziós “társadalmi terének” felvázolásakor eleve figyelembe vette a “pozíciók erejét” (ha azokat elsődlegesen nem is egyéni attribútumként, hanem a csoportközi viszonylatok meghatározó dimenzióiként ragadta meg irányuló empirikus vizsgálódásai során).

2.

A fentiekből persze közvetlenül nem következett, hogy a magyar társadalom alapvető strukturális szakadékaikról szólva előadásunkban éppen három, és éppen ezt a három: erőforrás, generációs és politikai-ideológiai mozzanatot jelöltük meg. Az első és utolsó dimenzió kiválasztását kutatási – és nem lehet erre nem utalni –

nagyot, mikor úgy gondolom, hogy e mostani alkalom során önmagában Robi emlékének felidézése mindannyiunk számára sok jelentést hordoz, ez az elméleti szál is közös szemléleti elemeket foglalhat magába. A középosztály kérdéskörének klasszikus és aktuális megközelítéseit tárgyalva, egy kilencvenes évekből tanulmányában Gábor maga is erre az empirikus alapon építkező Pappi-féle programra hivatkozik, mikor következtetéseiben annak szociológiai megvilágítására hív fel, hogy “miként alakíthatnak különböző gazdasági és foglalkozási kategóriák átfogóbb társadalmi csoportokat” (Felek 1996).

mindennapi tapasztalataink is evidenssé tették. A politikai-ideológiai tömbösödés szakadásszerű megnyilvánulásai 2010-ben aligha lehettek kérdésesek (lásd erre vonatkozóan Angelusz-Tardos 2010/b); ahogy kutatási tapasztalataink nagyrészt arról is egyöntetűen szóltak, hogy ezek és a vizsgálatainkban megkülönböztetett szociokulturális: anyagi (jövedelmi, vagyoni), kulturális (köztük iskolázottsági) és kapcsolathálózati erőforrások közt viszonylag mérsékelt az átfedés.² A kapcsolathálózati erőforrások szerepével kapcsolatos elemzéseink (Angelusz-Tardos 2006) nyújtottak ahhoz is adalékokat, hogy – a részelemek minden átalakulása mellett – a kiinduló esélyek háttérelme (a “pozíciók erejének” kulcsmozzanata) a mögöttünk hagyott évtizedek során nem szűnő intenzitással érvényesült az erőforrások együttesének reprodukciós modelljét tekintve.

És hogyan csatlakozott a talán kevésbé kézenfekvő generációs elem? Itt is mindenek előtt a fenti elemzések tapasztalatai szolgáltak alapul, amelyek az életkori-kohorsz, illetve az ezekhez szorosan kapcsolódó aktivitási tényező szerepének növekedését jelezték az erőforrás-tényezők társadalmi differenciálódásában. Valójában nem csak a dinamikáról, hanem e tényezők abszolút magyarázó szerepének nagyságáról is szó volt; az aktivitás önálló befolyásának mértékét önmagában is figyelemre méltónak tartottuk, mint ahogy a behatóbb kutatásra érdemes témák közt tartottuk számon a hazai foglalkoztatás nemzetközi összevetésben igen alacsony szintjének bizonyos szociológiai összefüggéseit és következményeit. Mindenképpen az alapmotívumok közt tartottuk számon a rendszer-váltás (sőt voltaképpen már korábbi diszkontinuus jellegű történeti előzmények) olyan kohorszspecifikus következményeit, amelyek a munkaerőpiaci esélyek szempontjából is jelentős strukturális hatásokat rejtettek magukban. De (részben ilyen tárgyú kutatásainkkal is összefüggésben) nagy jelentőséget tulajdonítottunk az új kommunikációs technikák, így az internet, s általában véve a digitális kultúra elterjedése erősen kor- (illetve kohorsz)specifikus jellegzetességeinek. (Robi egy időben sokat fontolgatta, hogy az internetnek nincs-e esetleg közvetlen konstitutív szerepe is a társadalmi differenciálódás terén.) De ebben a vonatkozásban is szerepet játszottak azok a megfontolásaink, amelyek a kialakult politikai-ideológiai táborok – nemzetközi viszonylatban is kivételesen erőteljes – generációs strukturálódásához kapcsolódtak.

² Az említett interszekciós-konszolidációs elemzéseink vetettek arra is fényt, hogy – egy negyedik erőforrástípusként felfogva – a politikai erőforrások előzőekkel való összekapcsolódása viszonylag gyengébb, mint az említett három erőforrásé egymással.

3.

Kétségtelen, az itt vázolt dimenziók nem esnek egybe a nemzetközi struktúratudás számos kurrens megközelítésével. Hozzátehetjük, az osztálykategóriát eltérő jelleggel, de alapvető elemként felhasználó – neomarxista vagy más irányú – kutatási programok esetében is jelentős hangsúlyváltást eredményezett, amikor a kifejezetten gazdasági (tulajdon-, illetve vagyoni) mozzanatok mellett a szervezeti hierarchiában betöltött szerep és a képzettségi szint, sőt – további új elemként – a nem és a faji-etnikai tényező is a tágabb értelemben vett osztályelemzés fókuszába került (ezekről a fejleményekről lásd Wright 2005). Az előbbi tényező kevésbé, ez utóbbi inkább előtérbe került a társadalmi differenciálódás interakciós kiindulópontú megközelítéseiben (így Blau 1994, vagy újabban DiPrete et al 2011 esetében; de ilyen típusú gender-fókuszú elemzésre példa Erickson 2004).³

Bizonyos fokig komplikáltabb a helyzet az osztály mozzanatával. Bár annak hagyományos gazdasági modelljéhez képest egy kiterjesztett értelmezés – így a tartós megkülönböztetéseken alapuló kategoriális egyenlőtlenségek Tilly (1997) által kidolgozott módján – érdekes iránynak tűnhetett, a gazdasági egyenlőtlenségek politikai artikulálódása, a gazdasági és politikai dimenzió közti viszonylag szoros kapcsolat ez esetben is előfeltételként jelent meg a fogalom hagyományos értelmezéshez valamennyire is közeli alkalmazását tekintve. Amikor alapul szolgáló akadémiai előadásunk a fenti vonatkozásban inkább a laza kapcsolaton alapuló interszekciós, mint a szorosabb konszolidációs összefüggéseket hangsúlyozta, az adott kontextusban ezt a feltételt nem igazán láttuk megvalósulni. Az a körülmény, hogy erőteljes szakadások, hierarchikus vagy más típusú egyenlőtlenségek a társadalmi nyilvánosságban akár tartósan látenssen maradhatnak (sőt ez utóbbi még hozzá is járulhat pregnáns jelenlétükhöz), nem zárta ki az erőforrás-dimenzió kiemelését.⁴ Sem azt, hogy a tulajdonképpen tárgy, a strukturális szakadékok természetét az erőforrás-különbsé-

³ A nem és etnikai tényezőknek e tipológiai háttérbe szorulása nem annyira elméleti megfontolás, mint a rendelkezésre álló empirikus adalékok egy körét tekintve (főleg az előbbi mozzanatra vonatkozóan) mérsékeltebb önálló magyarázó szerepével, részben (főként az utóbbi mozzanatot tekintve)

⁴ A társadalmi tőke kérdéskörében – nem utolsó sorban Nan Lin és Bourdieu megközelítéseire reflektálva – Robit különösen mélyen foglalkoztatták a tőkefogalom megalapozott szociológiai alkalmazásának feltételei; egyik utolsó – már posztumusz megjelent – tanulmányai is ehhez a problémához kapcsolódik (Angelusz 2010). Ilyen irányú publikációinkban általános értelemben – pragmatikus jelleggel – az erőforrások (így a többnyire megkülönböztetett módon, a gazdasági, kulturális és politikai mellett a kapcsolathálózati erőforrások) terminusát alkalmaztuk, és intenciónk szerint a társadalmi tőke fogalmának felhasználását viszonylag szűk keretekre (legalább szimbolikus értelemben, a beruházás/megtérülés lehetséges értelmezési kereteire) korlátoztuk.

gek forrása, s e differenciálódás tartósabb vagy kevésbé tartós jellege szempontjából megfontolva, olyan analitikus sémát vázoljunk fel, amelynek egyik tengelyeként az interakciós kimenetek, tágabban véve kapcsolathálózati viszonylatok gazdasági vagy kulturális (előny/hátrány, nyertes/vesztes jellegű) elosztási megkülönböztetéseire, az ezek alapjául szolgáló mechanizmusokra utalva a zéró-összegű vagy nem-zéró összegű válfajok játékelméleti terminusát kölcsönöztük.⁵ De nem állt távol a szakadások természetének analitikus leképezésére irányuló fenti megfontolásoktól a vázolt tipológia másik alaptengelyének olyan modellezése sem, amely – közvetlenül a blau-i konceptuális keretekhez kapcsolódva – a differenciálódás válfajait azok nominális-kategoriális vagy ordinális jellege szerint különböztette meg.⁶

Az alábbi séma bizonyos alapul szolgálhat a strukturális szakadások általunk megragadott válfajok bizonyos rendezéséhez, ha a négy mezőt tekintve egy az egyben való megfelelésről egyik esetben sem beszélhetünk. Elegáns lehetne utólag arról szólni, hogy e tipológiai modell konkrét rajzolata maga is teoretikus motívum volt az elvben felmerülő strukturális szakadások közti szelekció során, valójában inkább ez utóbbiak lehetséges rendezői elveit keresve jutottunk a vázolt sémához.

⁵ A kapcsolathálózati megközelítés pozitív (baráti stb) kapcsolatokra, szimmetrikus viszonylatokra és a társadalmi tőkevonatkozásokban az egyéni szintű erőforrások (egyszerű kumulálódáson alapuló) csoportszintű aggregációra alapuló tradíciói kevésbé hajlamosítottak a zérus/nem zérusösszegű összefüggések komplikáltabb társas mechanizmusainak feltárására. Az elmúlt egy-másfél évtizedben fontos fejleményeket hoztak meg e tekintetben a társadalmi tőke negatív vonatkozásaival – így nem utolsó sorban a in-group/out-group határokat erősítő kötő (bonding) válfajokkal – kapcsolatos növekvő figyelem (Portes 1998), a különböző szintű hálózati erőforrások (Esser 2008) és nem utolsó sorban a szimmetrikus mellett az aszimmetrikus és hierarchikus jellegű „antiszimmetrikus” viszonylatok analitikus modellezése (Martin 2009).

⁶ Jóllehet a séma mindkét dimenziója fontos pontokon kapcsolódik a strukturális differenciálódás blau-i alapelemeihez, az ilyen típusú többdimenziós bontásokon alapuló analitikus sémák nem kifejezetten jellemezték teoretikus építkezési stílusát. További kérdésként vetődhet fel, mennyiben független a két dimenzió egymástól. Elvben az interszekciós pólus a graduális, a konszolidációs pedig a nominális-kategoriális válfajjal függhet össze, ahogy a csoportközi kapcsolatok és a társadalmi mobilitás blau-i teorémái közt is megjelenik az interszekciós vonatkozásnak a csoportok közti határokat oldó, a konszolidációs vonatkozásoknak a válaszfalakat erősítő hatása. Ha nem is azonos terminológiai keretben, Tilly 1998 sok tekintetben hasonló kiindulópontokból vezette le az erős kategoriális elkülönüléseken alapuló tartós egyenlőtlenségek létrejöttét: hozzátehetjük, Blaut hosszú időszakon keresztül fenntartott, „kultúramentesen” objektívisztikus szemléleti keretei némiképpen távol tartották a szimbolikus határképződés szóban forgó megfontolásaitól. De teoretikus hangsúlyai sem voltak e tekintetben túl elkötelező jellegűek: a szóban forgó deduktív tételezések empirikus realizálódását Blau azonban korántsem kezelte mereven, ahogy az egyenlőtlenségek mértéke és a csoportközi kontaktusok esélyére (negatív kapcsolatára) vonatkozó feltevésén módosított is az eredmények fényében (voltaképpen a kontaktusok formai lehetőségére, a társadalmi térben távoli találkozások „fizikai előfordulásának” esélyére vonatkozó alapvető kiindulópontjának szellemében). Ami végeredményben a vázolt sémát illeti: ha teljes függetlenségről aligha beszélhetünk is a két tengelyről szólva, a köztük lévő összefüggés elvben nem annyira szoros, hogy ne szólhatnánk a két dimenzióról külön-külön.

1. táblázat A strukturális szakadások egy kétdimenziós (négyelemű) tipológiája

	Nominális-kategoriális	Graduális
	strukturális paraméterek	
Zéró összegű (blau-i értelemben <i>konszolidációs</i> - nominális vagy graduális pozíciók együttjárásán alapuló -, alacsony csoportközi interakción alapuló, a vertikális elkülönülés irányában ható különbségek)	Törésvonal Strukturális különbségek és intézményes (például érdekvédelmi, pártjellegű) konfliktusok együttjárásán alapuló elkülönülések (így a politikai tagolódás klasszikus – <i>osztályalapú</i> – esetei)	Nagy társadalmi távolság (nincs közvetlen határ, “strukturális lyuk”) Erőforrások egyenlőtlen és összekapcsolódó megoszlása alapján történő társadalmi elkülönülések (pl. különböző <i>centrum-periféria</i> viszonylatok)
Nem-zéró összegű viszonylatok (blau-i értelemben <i>interszekciós</i> - nominális vagy graduális pozíciók átmetszésén alapuló -, a csoportközi interakció eltérő fokát képviselő, horizontális jellegű különbségek)	Társadalmi választóvonalak Kategoriálisan különböző (más vonatkozásokban esetleg közeli <i>élethelyzet</i> -, például demográfiai, felekezeti, s részben etnikai) csoportosulások elkülönülése	‘Fuzzy határok’ Generációs (intergenerációs) viszonylatok, életstílus-csoportosulások, kulturális-interakciós, foglalkozási, területi stb. <i>miliók</i>

Forrás: Angelusz R – Tardos R. 2010a

Bár a strukturális szakadások/tagolódások így vázolt tipológiája sok tekintetben a – kapcsolathálózati megközelítéstől programszerűen is megkülönböztetett – Blau-féle konceptuális alapelemekből indult ki, az inkább makroszociológiai fogantatású kiindulópontokat valójában nem választja el tartalmi szakadék a network-megközelítés inkább mikroszemléletű elemzési modelljeitől (ahogyan egy ilyen jellegű teoretikus integráció lehetőségeit vázolja Fararo—Skvoretz 1987 is rávilágított). A tagolódási “határok” tartalmi mibenléte ugyanúgy kulcskérdés a strukturális szakadások makroszociológiai problematikája, mint a körvonalukban sokszor nehezen meghatározható network-tárgyak definálása szempontjából (lásd Laumann et al 1983). A jelen keretek közt az egyes tipológiai elemeknek csak valóban vázlatos jelzésére kerülhet sor az itt kiemelt kapcsolathálózati—strukturális szempontokból. A tipológiai mezők aközvetlen kontaktusok – az adott kontextusban voltaképpen összeütközési felületek – törésvonalszerű elkülönülésétől az elosztási egyenlőtlenségek szempontjából kevésbé konfliktusos, viszonylag szimmetrikusabb csoportviszonylatok semlegesebb “választóvonalain”, majd a különböző megkülönböztető jegyen alapuló – egymáshoz képest horizontálisan vagy

lépcsőzetesen elhelyezkedő – társadalmi miliók egymásba mosódó “fuzzy határain” keresztül a (network-megközelítések által szintén kiemelten kezelt) centrum-periféria viszonylatok olyan eseteiig terjednek, ahol a voltaképpeni határ helyett az összeköttetés-hiány, vagy a Burt (1992) által kultivált terminusban “strukturális lyuk” (vagy a szociológia hagyományosabb fogalmi eszköztárából egyszerűen a társadalmi távolság) lép be releváns kategóriaként.

Szó esett róla, a séma létrejöttét eredetileg az általunk tételezett főbb strukturális szakadások modellezési igénye motiválta; kétségtelenül túlzás volna olyan modellre gondolni, amelybe minden felmerülő strukturális vonatkozás leképezésére alkalmas. Az erőforrások szerinti differenciálódás strukturálódás a séma felső, az életkori-generációs tényező főként az alsó mezőkhöz kapcsolódik (ahol a kategóriális megkülönböztetésekhez kapcsolódó – bal oldali – cellák szerepe sem elhanyagolható; csak az utóbbit tekintve, gondoljunk a semlegesebb életkori/kohorsz, esetleg fiatal/idős csoportosítások mellett az értéktelítettebb trendi/régimódi, vagy a kereső/nyugdíjas mellett ismét az ismét szimbolikusan telítettebb “nyugger” címkére), míg a politikai-ideológiai szakadások (a szó szűkebb értelmében törésvonal-, vagy inkább csak választóvonalszerűbb) válfajait a séma jobb oldali mezői jelenítik meg. Ugyanígy, a rétegződés- és struktúrakutatások különböző válfajainak tagoltsági (illetve szakadási) hangsúlyait illetően az osztály-megközelítések bal felső, a rétegződésorientált elemzések bal alsótól jobb felső sarokig haladó átlója, a kapcsolathálózati megközelítésen alapuló vizsgálódások jobb oldali mezőnyre, a miliófókuszú kutatási programok jobb alsó sarka jelenti a hangsúlyos csomósodási pontot (ahol a magunk vizsgálódásai elsősorban az említett jobb oldali, illetve alsó mezőkhöz kapcsolódtak elsősorban).⁷

4.

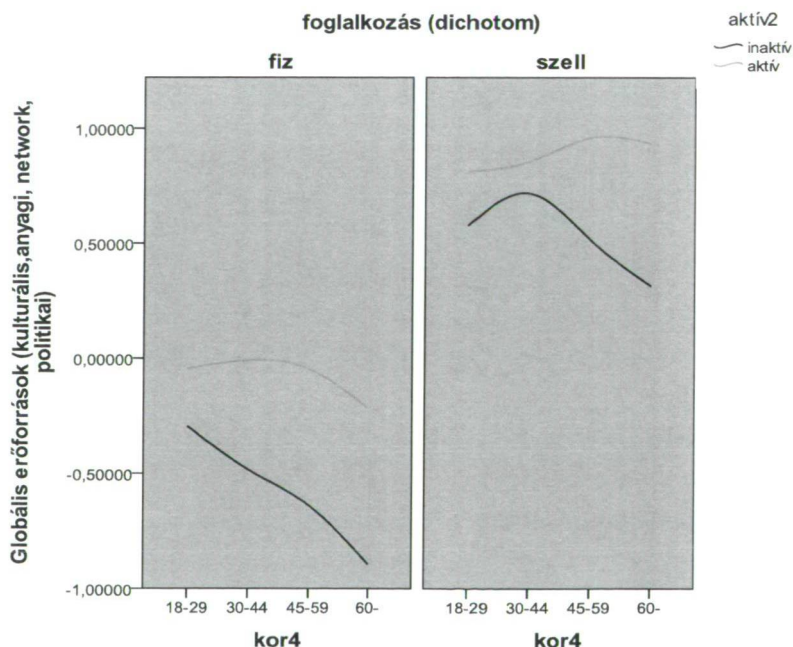
Az alapul szolgáló előadás a megkülönböztetett szakadástípusok hazai jellemzőivel – így a fentiek és néhány további strukturális mutató szerint – analitikusan és az elmúlt évtized második felében végzett kutatásaink alapján empirikusan is foglalko-

⁷ Sok tekintetben az Angelusz-Tardos 2006 tanulmány nyomvonalán haladtak azok a bizonyos részleteiben a Függelék 1. és 2. ábrájában közölt – erőforrás és életkori/generációs vonatkozású – elemzéseink, amelyek a megkülönböztetett erőforrás-tényezők tekintetében (szintén a fenti tanulmányban kifejtett módon) az erőforrások ordinális jellemzői mellett egyszerű (dichotóm szellemi-fizikai) foglalkozási kategóriákat is felhasználtak. E megkülönböztetések viszonylagosságára kulturális-interakciós vizsgálatsorozatunk miliófókuszú elemzései több ponton is felhívták a figyelmet (így a tudásstílus/kapcsolathálózati alapú foglalkozási miliók hagyományos csoportosításoktól való eltéréseinek részleteiről Tardos 2008).

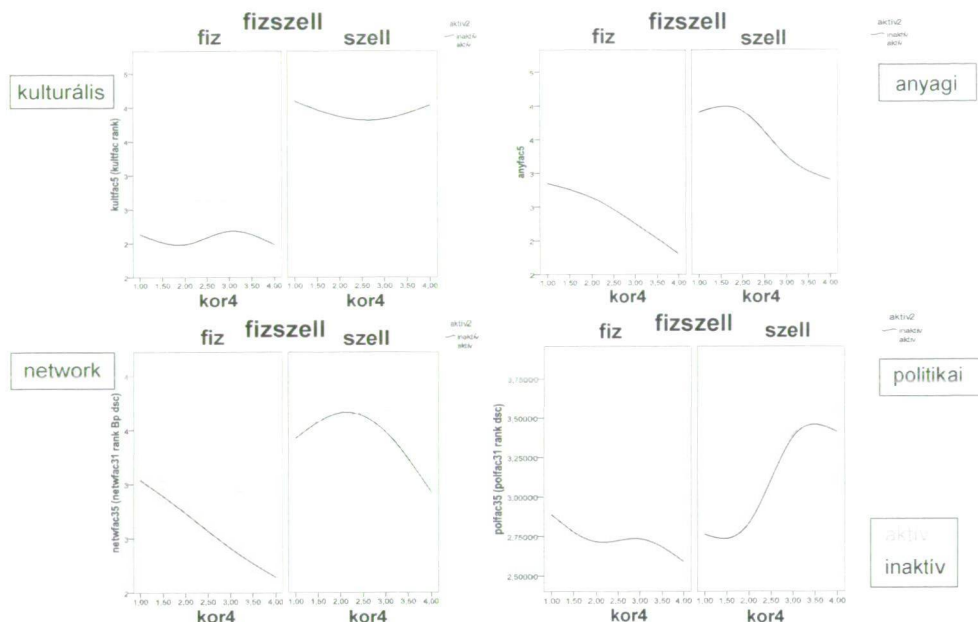
zott. Ennek néhány – az erőforrás és életkori/generációs dimenzióval kapcsolatos, néhol nemzetközi összevetésben is erős konszolidációs tendenciáira, éles elkülönülésére utaló – részletét a Függelék tartalmazza; az adott keretek nem adnak módot mindennek részletes taglalására (talán ünneprontás is volna). Stílszerű lehet mégis e kötet tartalmát tekintve, ha a záró gondolatok közt azokra az összefüggésekre hívom fel a figyelmet, amelyek szerint az erőforrások életkorral (egy viszonylag korai ponton túl) történő mérséklődése az – itt durván összefoglalt – szellemi szegmensen és ezen belül az aktívak közt kevésbé érvényesül, és különösen így van az a kulturális erőforrásokat tekintve (utóbbiak közt akár az aktív, akár az inaktív csoportokon belül). Ha vizsgálódásaink nem is rendelkeztek kifejezett prognosztikus jelleggel (és különösen nem azok “mikro-specifikus” változatával), személyes adottságai, életkedve ismeretében hadd előlegezzük meg ezeknek a tendenciáknak a maradéktalan érvényesülését Gábor számára – és még hosszú időn keresztül!

FÜGGELÉK

1. ábra A strukturális szakadások különböző típusainak összekapcsolódása – A generációs jellegű kohorsz/életkori és aktivitásbeli tényezők hatása. A globális (kulturális, anyagi, kapcsolathálózati és politikai) erőforrások életkor, foglalkozás és aktivitás szerint; 2005-2008 kumulált adatbázis; 2005: Kulturális-Interakciós Rétegződés II, 2008: DKMKA Részvétel és Képviselés; N=3200; (főkomponens-faktorszakórok)

2. ábra A strukturális szakadások különböző típusainak összekapcsolódása – Kulturális, anyagi és kapcsolathálózati és politikai erőforrások életkor szerinti alakulása szellemi és fizikai aktív és inaktív csoportokban. 2005-2008 kumulált adatbázis, N=3200, SPSS 17, Graphs, spline görbék

Forrás: Angelusz R. – Tardos R. 2010a

HIVATKOZÁSOK

- ANGELUSZ RÓBERT 2010. *Tőke vagy erőforrás? Adalékok a társadalmi tőke elméletehez. Szociológiai Szemle* (3) 147-166
- ANGELUSZ RÓBERT – TARDOS RÓBERT 2006 *Hálózatok a magyar társadalomban*. In Kovács Imre (szerk.) *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Budapest: Napvilág Kiadó. 2006. 227–252
- ANGELUSZ RÓBERT – TARDOS RÓBERT 2010 b *A törésvonalak átrendeződése, avagy egy új divergenciaspirál megjelenése? Szociológiai Szemle* 2010 (1) 4-25.
- ANGELUSZ RÓBERT – TARDOS RÓBERT 2010a *A strukturális szakadékok három típusa: erőforrásbeli, generációs és ideológia politikai tagolódás a magyar társadalomban*. MTA tudományos ülészak 2010. május http://www.valasztaskutatas.hu/eredmenyek/kutatas-jelentesek/rkkutjel/strukturális_szakadekok/view

- BLAU, PETER 1994 *Structural contexts of opportunities*. Chicago: University of Chicago Press
- BURT, RONALD 1992 *Structural Holes: the social structure of competition*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- DIPRETE, THOMAS A – ANDREW GELMAN – TIAN ZHENG 2011. Segregation in Social Networks Based on Acquaintanceship and Trust. *American Journal of Sociology*. 116(4):1234-83.
- ERICKSON, BONNIE H. 2004. The distribution of gendered social capital in Canada. In: Flap, Henk – Beate Völker (eds.) *Creation and Returns of Social Capital* London, UK: Routledge 27-50.
- ESSER, HARTMUT The two meanings of social capital. S. 22-49 In: Castiglione, Dario – Jan W. van Deth – Guglielmo Wolleb (eds) *The Handbook of Social Capital*. New York: Oxford University Press. 22-49.
- FARARO, THOMAS – JOHN SKVORETZ 1987 Unification of Research Programs: Integrating Two Structural Theories. *American Journal of Sociology* 92 (5) 1183-1209.
- FELD, SCOTT 1981. The Focused The *Focused Organization* of Social Ties. *American Journal of Sociology*, 86, 1015-1035
- FELEKY GÁBOR 1996. A fehérgallér színeváltozásai. Egy foglalkozási aggregátum a „Marx- Weber erőterében. *Szociológiai Szemle* (3-4) 3-31.
- LAUMANN, EDWARD O – PETER MARSDEN – DAVID PRENSKY. 1983. The boundary specification problem in network analysis. In: Ronald S. Burt and Michael Minor (eds.) *Applied Network Analysis*. Beverly Hills, CA: Sage 18-34
- LIN, NAN 2001 *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press
- MARTIN, JOHN L. 2009. *Social Structures*. NY Princeton: Princeton University Press.
- PAPPI, FRANZ URBAN 1988 A kispolgárság és az új középosztály. A középrétegek differenciálódása és homogenizációja a nyugatnémet társadalomban. *Szociológiai Figyelő* (3) 21-32.
- PORTES, ALEJANDRO. 1998. Social capital: its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology* 24: 1-25.
- TARDOS RÓBERT 2008 Foglalkozás, miliő, kapcsolathálózatok: külön világok? Egy új tipológiai kísérlet körvonalai. *Századvég* (4) 5-50
- TILLY, CHARLES 1998 *Durable Inequality*. Berkeley: University of California Press.
- WRIGHT, ERIK O. ed. 2005 *Approaches to Class Analysis*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.